

RECENZJE - REVIEWS

Przegląd Archeologiczny
Vol. 53, 2005, pp. 155-168
PL ISSN 0079-7138

Rastko Vasić, *Die Nadeln im Zentralbalkan*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIII, Band 11, Franz Steiner Verlag Stuttgart 2003, ss. 154, tabl. 70.

Kolejny tom z serii *Prähistorische Bronzefunde* zawiera monografię szpil wykonanych z brązu, metali szlachetnych oraz kości z obszarów Wojwodiny, Serbii, Kosowa i Macedonii. Stanowi pierwsze tego typu zestawienie. Ze względu na skomplikowaną historię polityczną tych regionów dotychczasowe prace poruszające ten temat ukazywały się w różnych językach i krajach.

Układ pracy nie odbiega od wcześniejszych pozycji wydanych w tej serii. W krótkim wstępie autor charakteryzuje dostępność źródeł i zabytków rozproszonych po różnych placówkach muzealnych i kolekcjach prywatnych. Opisuje również historię i stan badań nad zabytkami będącymi przedmiotem jego opracowania, a w zakończeniu podaje pozycje, które już ukazały się na ten temat. We wstępie Autor omawia chronologię epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dla obszaru centralnego Bałkanu (Wojwodiny, Serbii, Kosowa i Macedonii), załączając tabelę chronologii dla poszczególnych regionów, oraz przedstawia obraz kulturowy na tych terenach.

Główną część opracowania tworzy zestawienie zabytków przedstawione w formie katalogu. Większą jego część stanowią szpile z epoki brązu, następnie zestawiono egzemplarze z epoki żelaza oraz importy i naśladownictwa greckie. Autor oparł się na znaleziskach sięgających liczby ponad 1000 sztuk. Zaprezentowany zestaw zabytków sklasyfikowany został w kilkudziesięciu typach i wariantach oraz pojedynczych egzemplarzach pozbawionych analogii. Podstawę klasyfikacji większości szpil stanowił kształt główki. W przypadku każdego typu autor podaje opis formalny i przytacza znaleziska. Następnie przedstawia funkcję, chronolo-

gię, przynależność kulturową oraz zasięg. Pomija to w przypadkach znalezisk bez bliżej określonego kontekstu. Jako nazwy typów potraktowano określenia kształtu główki i rzadziej trzonu. Zabieg taki niewątpliwie w sposób przejrzysty porządkuje przedstawiony zbiór zabytków, niemniej wprowadza pewne zamieszanie terminologiczne. Powoduje to konieczność podawania w tekście nazw wprowadzonych we wcześniejszych publikacjach. Tak więc np. szpile z tarczową główką kolistą (*Scheibenkopfnadeln*) pierwotnie znane były jako typ Esztergom. Od tej reguły autor stosuje jednak wyjątki, jak w przypadku szpil z tarczową główką (*schildförmiger Kopf*), które sklasyfikował jako typ Pétervására. Sporadycznie podane zostały także podwójne określenia, tj. przyjęta w literaturze nazwa i opis kształtu główki.

Autor zaprezentował bogaty i wysokiej jakości materiał ilustracyjny, który zamieszczony został po części opisowej pracy. Przedstawiono każdy analizowany zabytek. Ważne uzupełnienie stanowi również warstwa kartograficzna pracy. W tomie zamieszczone zostały szczegółowe mapy zawierające planografię poszczególnych typów i wariantów analizowanych szpil. Warto zwrócić uwagę, że przy określaniu zasięgu występowania szpil pętelkowatych typu tzw. cypryjskiego w Europie autor pomija tereny Polski, gdzie przecież znaleziska takie są znane¹.

¹ B. Butent-Stefaniak, *Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu*, Wrocław 1997, 91-93.

Zamieszczona została również tablica przedstawiająca pozycję chronologiczną poszczególnych form na analizowanym obszarze. Jest ona szczególnie przydatna, gdyż duża rozciągłość chronologiczna zaprezentowanego materiału powoduje, że szpile jednego typu charakterystyczne są dla wielu okresów. Dotyczy to np. szpil z rozklepaną i zwinietą główką (*Rollenkopfnadeln*), które spotykane są od wczesnej epoki brązu do okresu halsztackiego. Poza tym zjawisko takie jest charakterystyczne dla egzemplarzy o prostszej, mniej skomplikowanej formie.

Pewnym mankamentem wydaje się bardzo rozbudowana typologia. Obejmuje ona 142 wydzielone jednostki klasyfikacyjne składające się na typy, warianty i podwarianty. Często stanowią je pojedyncze egzemplarze. Wydaje się, że bardziej wskazane jest konstruowanie mniej skomplikowanych typologii. Nie można bowiem wykluczyć odkryć następnych, nieco odmiennych zabytków, co spowodowałoby dezaktualizację tak szczegółowej klasyfikacji. Zjawisku temu można przeciwdziałać poprzez większą generalizację w obrębie poszczególnych kategorii. Stwarza to większe prawdopodobieństwo przyporządkowania do nich kolejnych znalezisk.

Jako zaletę pracy należy uznać prezentacje form odlewniczych służących do wyrobu szpil. Przedstawione zostały dla typów z gwoździkową główką oraz igłowatego. Zaprezentowano również ciężarki tkackie, na powierzchni których odcisnięte były główki tzw. szpil podwójnych. W obu wypadkach stanowi to jednak jedynie uzupełnienie tekstu. W całej publikacji brakuje natomiast bliższych danych na temat techniki i technologii produkcji

tych przedmiotów. Zagadnieniem zupełnie nieporuszone jest kwestia ośrodków produkcyjnych. Zamieszczone w pracy plany rozmieszczenia zabytków wskazują na istnienie wyraźnych skupień. Może to sugerować, że egzystowały określone terytorialnie i chronologicznie centra wytwórcze. Nic także nie wiadomo na temat pochodzenia wykorzystywanych surowców. Czy były one pozyskiwane na miejscu, czy też importowane? W tym drugim wypadku rozpoznanie problemu daje możliwości prześledzenia ewentualnych kontaktów handlowych. Interesująca jest także kwestia, na ile lokalne złoża mogły zapewnić odpowiednią ilość metali. Celowe wydają się również analizy specjalistyczne, określające skład chemiczny używanych stopów.

Autor nie przedstawia również, czy i jaki związek z przemianami chronologicznymi oraz kulturowymi posiadały poszczególne formy zabytków. Kwestia ta może mieć kapitalne znaczenie, biorąc pod uwagę bogate i skomplikowane pradzieje tego regionu oraz jego duży wpływ na sąsiednie, zwłaszcza północne, obszary. Nie przeprowadzono także szerszej analizy ornamentyki omawianych przedmiotów. Porównanie zdobnictwa z innymi formami zabytków może być bardzo przydatne w badaniach nad stylistyką, a także kulturą duchową ówczesnych społeczeństw.

Podsumowując należy stwierdzić, że przedstawiona pozycja stanowi bardzo cenną publikację źródłową. Jako taka może być dobrą pozycją wyjściową do dalszych prac związanych z tą problematyką. Na podstawie jej lektury wyraźnie widać potrzebę badań nad aspektami technologicznymi wytwórczości szpil oraz ich związkami z poszczególnymi jednostkami kulturowymi.

Tomasz Gralak

Adres Autora:

Dr Tomasz Gralak
Plac Legionów 1/17
50-047 Wrocław